

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Філологічні зошити. Літературознавство:

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ

ВИПУСК VIII

Рівне – 2020

ББК 83

Ф 54

УДК 82

Філологічні зошити. Літературознавство: зб. студ. наук. ст. Вип. VIII / ред. кол. О. Кирильчук [та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2020. – 97 с.

У збірнику вміщені студентські наукові розвідки, результати бакалаврських та магістерських досліджень з актуальних проблем українського літературознавства, теорії літератури, компаративістики та методики викладання української літератури. Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, студентами, вчителями-словесниками.

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 3 від 20 лютого 2020 р.)

Рецензент:

ШАНЮК В. І., кандидат філологічних наук, доцент (Національний університет водного господарства і природокористування).

Редакційна колегія:

ЗАХАРЧУК І. В., доктор філологічних наук, доцент;

БЕСТЮК І. А., кандидат філологічних наук, доцент;

КИРИЛЬЧУК О. М., кандидат філологічних наук, доцент (головний редактор);

КРУПКА М. А., кандидат філологічних наук, доцент;

ТХОРУК Р. Л., кандидат філологічних наук, доцент.

ЗМІСТ

БЕРНАЦЬКА АЛІНА Моделі характеротворення у романі Максима Кідрука «Де немає Бога»	7
БУХАЛЬСЬКА БОГДАНА Урбаністична топографіка у романі Олександра Ірванця «Рівне/Ровно (Стіна)»	13
ГАРМАНЮК БОГДАНА Містика у художній структурі роману Макса Кідрука «Не озирайся і мовчи»	17
ГРЕБЕНЕЦЬ МАРІЯ Мотив межової ситуації у драмі «Алмазне жорно» Івана Кочерги крізь призму філософії	22
ГУЛЕЧКО АНАСТАСІЯ Художні стратегії репрезентації минулого у романі Юрія Винничука «Танго смерті»	27
ДЕМЧУК ВІКТОРІЯ Жанрова природа ретродетективу (на матеріалі роману Владислава Івченка та Юрія Камаєва «Стовп самодержавства, або 12 справ Івана Карповича Підпригори»).....	32
КУК НАДІЯ П'єса Миколи Куліша «Мина Мазайло» як сатиричний текст.....	38
КУХАРЧУК ОКСАНА Сільський апокаліпсис Миколи Куліша	42
ЛОЙКО ІВАННА Світ дитинства в есеїстиці Оксани Забужко	46
МАЛІНОВСЬКА КАРІНА Художні моделі репрезентації травматичного досвіду у повісті «Поza межами болю» Осипа Турянського	50
МИРОНЮК ОЛЬГА Художнє відображення Другої світової війни у романі Тетяни Пахомової «Я, ти і наш мальований і немальований Бог»	55

МОРОЗ ТЕТЯНА

Белетризація звичаєвого права у романі

Пантелеймона Куліша «Чорна рада» 60

ОЛЕКСЮК ОЛЕКСАНДРА

Моделювання національних характерів

у прозі Михайла Коцюбинського 66

ПІСКЛЯК ОЛЕНА

Друга світова війна і досвід сучасної української літератури..... 71

ПОНОРЧУК ІРИНА

Жінка в умовах Голодомору: Світлана Талан «Розколоте небо»..... 76

ПРОКОПЧУК ТЕТЯНА

«Вид на Толедо»: картина Ель Греко в поетичних версіях

Вадима Лесича й Патриції Килини 82

СИТКІВ МАРІЯ

Тема влади у драматургії Валерія Шевчука

(на матеріалі драм «Вертеп», «Птахи з невидимого острова»)..... 87

СТАСЮК КАТЕРИНА

«Хвороба як метафора» (за Сьюзен Зонтаг):

українська проза на початку третього тисячоліття..... 93

CONTENTS

BERNATS'KA ALINA Modeling of Characters in Novel «The Place Where God Is Not Exist» by Max Kidruk.....	6
BUCHALS'KA BOHDANA Urban Topography in Novel «Rivne/Rovno (The Wall)» by Olexander Irvanets	12
HARMANYUK BOHDANA Mystics Parameters in Fictional Structure of Novel «Do Not Look Forward and Be Silence» by Max Kidruk.....	16
HREBENETS' MARIYA Metaphysical Motif of Being on the Edge in Drama «Diamond Millstone» by Ivan Kocherga	21
HULECHKO ANASTHASIYA Art Strategies of Representation of the Past in Novel «Tango for Death» by Yurii Vynnychuk.....	26
DEMCHUK VICTORIYA Genre Parametres of Retrodetective (on materials of novel «Pillar of Autocracy, or 12 Actions against Ivan Karpovych Pidipryhora») by Vladyslav Ivchenko and Yurii Kamayev.....	30
COOK NADIYA Play «Myna Mazailo» by Myckola Kulish as a Saturical Text.....	36
KUCHARCHUK OXANA Village Apocalypses of Mychola Kulish.....	40
LOIKO IVANNA World of Childhood in Essays by Oxana Zabuzhko.....	44
MALYNOVS'KA KARYNA Fictional Models of Representation of Traumatic Experience in Long Story «Beyond the Edge of Pain» by Osyp Turyans'kyi.....	48

MYRONYUK OLGA

Traumatic Experience of World War the Second in Novel

«Me, You and Our Painted and Non-Painted God»

by Tetyana Pakhomova 55

MOROZ TETYANA

Fictional parameters of habitual life of the Ukrainians in novel

«Black Council» by Panteleimon Kulish's 60

OLEXYUK OLEXANDRA

Modelling of Ethnic-Coloured Characters

in Prose of Myckailo Kotsyubyns'kyi 66

PISKLYAK OLENA

World War the Second and an Experience of

Contemporary Ukrainian Literature 71

PONORCHUK IRYNA

Woman in times of Holodomor: Svitlana Talan «Split the Sky».....76

PROKOPCHUK TETYANA

«View of Toledo»: a Painting by El Greco

in Poetical Versions by Vadym Lesych and Patriitsiya Kylyna.....82

SYTKIV MARIYA

Motif of Authority in Drama by Valeryi Shevchuk

(on the materials of plays «Puppet-Show», «Birds from Invisible Island»)....87

STASYUK KATHERYNA

«A Metaphor of Illness»: (following to Susan Sohntag) 93

Тетяна Мороз

Науковий керівник – канд. філол. наук Тхорук Р. Л.

БЕЛЕТРИЗАЦІЯ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА У РОМАНІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША «ЧОРНА РАДА»

У статті йдеться про етнографічні студії звичаєвого права козацької соціальної верстви та їх вплив (чи нехтування ними) при белетризації на Пантелеймона Куліша. Відповідні текстові фрагменти аналізуються з погляду коректного представлення та встановлюються нові мотиви й стратегії у процесі фантазування (мотиви гуляння, пристрасті, стратегії амбівалентного зображення, стилізації).

Ключові слова: ритуал, українські козаки, історичний роман, стилізація.

The article deals with ethnographic studies about habitual life and rituals of military social group (cossaks) and the influence (or disregarding) into fictional presentation by Pantheleimon Kulish. Related text fragments are analyzed for it correct version and fixed some new motives and strategies (festive gathering, passion, ambivalency, and stylization).

Key words: rithual, the Ukrainian cossaks, historical novel, stylization.

Загальним місцем стало відзначати вплив Вальтера Скотта і його традиції на роман «Чорна рада». Як ми знаємо, Пантелеймон Куліш в університетський період разом із Михайлом Максимовичем зачитувався творами цього письменника. Як зазначав В. Івашків, ще тоді у П. Куліша виник задум написати аналогічне полотно на українському матеріалі з її архаїчними, фольклорно-етнографічними та побутовими особливостями. Такими вважає твори «Михайло Чарнишенко» та «Олексій Однорог» Віктор Петров. «Чорна рада» належить до цієї ж групи. Відхиленням від вальтер-скоттівської моделі у П. Куліша стала народно-національна специфіка твору. Поява такого роману в середині XIX ст. була явищем, можна сказати, закономірним. Цими творами письменник поставив собі за мету переламати ставлення до українця як до такого собі «простачка». У цьому ключі розглядалася проза Пантелеймона Куліша у роботах «Романи Куліша» В. Петрова, «Пантелеймон Куліш і народна творчість» О. Вертія, «Народознавча спадщина Пантелеймона Куліша» С. Галяя.

Завданням статті визначали встановлення й окреслення особливостей розширення змістової складової твору (та специфіку фантазування у цьому плані) письменником за рахунок етнографічних студій. Для цього розшукували матеріали, на тлі яких відчутним стає белетризація звичаєво-побутових мотивів. Важливим для П. Куліша стало ще й збирання та вивчення відомостей про козацький побут (та інших верств давніх часів теж), що було складно у ті часи через новизну практики «ходіння в народ». Тому орієнтуватимемось не тільки на студії часів раннього романтизму,

адже фольклор та й етнографія представляють консервативну систему, яка повільно змінювалася. Звичаї – це ті неписані правила, яким люди слідуєть повсякденно у своїх домашніх турботах і важливих подіях громадської діяльності.

У «Чорній раді» П. Куліш доволі багато відтворив побутову культуру Запорізької Січі, козацтва взагалі. Та письменник наголошує на консервативності й традиціях як на чеснотах, що відбивають переконання кола харківських романтиків та кирило-мефодіївців. Автор далекий від того, аби ідеалізувати козащину, навпаки, він часто навіть засуджував певні їхні звичаї, але, водночас, розуміє значущість цього явища в житті українців: «Може, тим, що Запорожжє іспоковіку було серцем українським, що на Запорожжі воля ніколи не вмирала, давні звичаї ніколи не забувались, козацькі предковічні пісні до посліду дней не замовкали, і було те Запорожжє, як у горні іскра: який хоч, такий і розідми з неї огонь» [1, 34]. Звичаї та обряди письменник вивчав, як показують «Записки о Южной Руси», із погляду етнографії, історії, соціології, художнього мистецтва, варто лише глянути на зміст видання.

Та не тільки соціальне життя зникаючої минувшини – козацького стану – вимагало від письменника вивчення й точного відтворення. Ознайомитися і художньо переосмислити доводилося й селянський, й хутірський, й панський побут. Можна сказати, що «Чорна рада» є своєрідною літературною енциклопедією народного побуту і родинних обрядів; тут і **опис обряду родин-хрестин** у Тараса Сурмача: «...гляне, аж за возами, коло хати, перед ганочками, сидить юрба людей. Посередині килим, на килимі пляшки, чарки і всяка страва. Петро зараз догадавсь, що се, мабуть, чоловікові дав бог родини абощо, так на radoшах частує вся кого, хто б не йшов або їхав улицею. Юрба гостей зібралась уже чималенька» [1, 24-25]. Частувала всіх підряд, бо народження дитини було великою радістю, а тим паче хлопчика – майбутнього козака.

Автор старанно, із скрупульозністю етнографа зобразив козацькі звичаї і традиції, не зважаючи на їх етично-моральну суть. Серед ритуалів та звичаїв козацьких звернемо увагу на (1) побратимство; (2) поєдинок/суперечку двох козаків; (3) покарання за переступ; та (4) прощання старого козака зі світським та воєнним життям.

Стосунки Кирила Тура та Чорногора є своєрідною белетризацією **звичаю побратимства** на Запорожжі, який у видозміненому вигляді подекуди живе і до сьогодні: «Може, ви чували коли-небудь, про побратимство! Де вже не чували? Се наш січовий звичай. Як не одрізняй себе од миру, а все чоловіку хочеться до кого-небудь прихилитись; нема рідного брата, так шукає названого» [1, 46]. У козаків цей обряд освячувався церквою, на чому наголошує письменник [2]. Підтверджує побратимство П. Куліш не тільки вчинками січовиків, але й формами звертань один одного: «братчик», «брате мій». Та основний доказ, звісно, взаємодопомога: «...як тут де не взялось двоє запорожців. Наскочили і зараз розпізнали, що

сталось; не розпитували довго. /.../ Да не дожидаючись довго, моргнули чорногорцеві, схопили Кирила Тура, один за плечі, другий за ноги, положили поперек коней перед собою да й помчались, як тії демони. Богдан Чорногор слідом за ними» [1, 66]. Письменник вважає за необхідне порівнювати січовиків із «демонами», задаючи асоціацію із «нечистою силою» та екзотичною течією європейського роматизму. У стародавньому світі аналогічні обряди супроводжувалися клятвою і різноманітними символічними ритуалами. Побратими пили змішану із вином свою кров, спільно вживали галюциногенний напій, якусь ритуальну їжу, інколи обмінювались подарунками. Ритуал відбувався по-різному, але мета була одна – встановити нові родинні зв'язки, щоб консолідувати військову ватагу. Розрізняють навіть два типи побратимства: назване і христове. Саме через цих героїв П. Куліш провів у романі ідею всеслов'янського єднання. І полковник Шрам підтримує Кирила Тура у прагненні «махнути» до Чорногорії і закласти там справжній козацький кіш.

Інший аспект звичаєвої практики – **суперечки за здобич**. Олександр Середюк, поділяючи список відомих козацьких покарань залежно від характеру злочину, зокрема, пише, що козаки визнавали «дуель, коли виникали взаємні сварки» [4, 237]. Тому маємо підстави зарахувати до звичаєвих картин ще й лицарський турнір – бій Кирила Тура та Петра Шраменка за володіння панною/дівчиною. Кирило Тур ставиться до Лесі як до своєї здобичі, як до воєнної контрибуції, яку здобув хитрістю і звитягою під час козакування.

Досить детально описав Куліш звичай запорожців **карати реєстрових козаків киями** за стосунки з жінками, зроблено це теж на прикладі Кирила Тура. Ритуал цей, як і інші такого гатунку вчинки, «ґрунтується на усвідомлених чи несвідомих міфічних та архетипних дискурсах, символічно виражає їх змісти, інколи використовується з терапевтичною метою, залучає індивідів до сакрального дійства, колективного співжиття, викликаючи у них переживання величного, піднесеного» [3, 330]. У ньому зафіксовано важливі ознаки соціальної організації людського існування, без яких воно зазнає руйнування і знищення, це один зі способів боротьби за виживання, за порядок, який її підтримує. Тому ритуал підтримувався козацтвом, оскільки це не тільки допомагало їм у бою, побуті, а й породжувало на Січі постійне прагнення кожного до самоорганізації [6].

Найбільш популярною карою у козаків було забивання киями біля ганебного стовпа. За свій злочин перед товариством він терпить біль і сором. «Прив'язали бідолаху так, щоб можна було повертатись на всі боки, ще й праву руку оставили на волі, щоб можна було бідоласі достати ківш та випити меду або горілки /.../. Отсе ж усякий братчик, ідучи мимо, зупиниться коло стовпа, вип'є коряк меду чи горілки, калачем закусить, візьме кий, ударить раз виноватого по спині – да й пішов своєю дорогою» [1, 103]. Легендарна картина вип'ячує знову ж таки деталі обстановки та інструментарій суду. Відомий історик та етнограф Дмитро Яворницький

вказує на такі деталі покарання: «Ганебний стовп стояв на січовій площі біля дзвіниці. Біля нього завжди лежала в'язанка сухих дубових палиць з голівками на кінцях, званих киями. Козака, якого спіймали на злочинстві, приводили туди і прив'язували на три доби, а часом і більше, поки не сплатить грошей за вкрадену річ. Протягом того часу повз злочинця проходять товариші. Одні мовчки дивляться на прив'язаного. Інші, напившись, б'ють і лають його, треті пропонують йому грошей. Четверті, прихопивши з собою горілки й калачів, поють і годують його. І хоча злочинцеві не хочеться їсти і пити, він усе-таки мусить це робити» [7, 151]. Але Яворницький пише про злочинство, а не розпусту. П. Куліш місце теж описує докладно, хоча більше загострює наш інтерес на тому, що Кирило Тур мав недобррозичливців, які йому заздрили, та хорошого друга, який його виручав і просив усіх інших бути милосердними.

Цікаво, що одним із перших відомостей про буденне життя Січі збирав відомий письменник Олекса Стороженко; для нього це була етнографічна праця із розшуків матеріалів про козацьку старовину та людей старих часів, яку вів і П. Куліш, коли мандрував селами Полтавщини. Ось як він описує ритуал покарання у своїх нарисах про Микиту Леонтійовича Коржа: «За кражу платив той курінь, до якого належав злодій, а за грабунок і смертоубийство карали смертю. Казней було чотири: перша – шибениця /.../. Друга казнь – гостра паля /.../. Третя казнь – киї запорозькі, паліччя не дуже довгі, неначе бичі у ціпів, з дубини або з другого твердого дерева. Осудженого прикують до стовпа на майдані, наставлять біля його в кінвах усяких потрав, трунків: горілки, меду, пива, браги, і принесуть кілька оберемків київ і положать біля стовпа. Нагодують і почастиють осудженого, а там дадуть покоштувать і київ; хто не йде, вип'є корячок горілки або пива, вчистить осудженого києм та й приговорює: «От тобі, сучому синові, щоб знав, як красти і розбивать, бо ми всі куренем за тебе, злодія, платим!» Отак він і лежить, прикутий до стовпа, поки його до смерті не заб'ють. Четверта кара – зсилка в Сибір /.../» [5]. Звертаю увагу, що забивання киями описується як кара за вбивство, іншими словами, Куліш або не знав цієї специфіки, або вказав на свідому маніпуляцію запорізького коша. На мою думку, він фантазує про одну із ознак військової організації – стримування від плотських втіх, тому що на ній акцентують у багатьох піснях та приказках («проміняв жінку на тютюн та люльку»). Куліш розвиває міфологічний (легендарний) образ козака-запорожця: «Сказано – козаки: байдуже їм про жінок, як заходяться з військовими речами» [1, 51]. Мотив зради козацьким традиціям розкривається в словах батька Пугача: «Знюхався поганий з бабами і наробив сорому товариству на всі роки» [1, 102]. Автор щедро використовує приказки та емоційно-знижену (вulgарну) лексику. І відчутним стає, що вульгарність автором протиставляється лицарству, як цілому кодексу надмірного схиляння й побожного служіння Прекрасній Дамі. Суворість законів щодо порядку пояснювалась присутністю на Січі

людей різного статку та моралі, а також постійним веденням війн, що вимагало дисципліни у війську.

Наявність багатьох спільних елементів ритуалу покарання в Пантелеймона Куліша та Дмитра Яворницького дають підстави стверджувати про реальне історичне підґрунтя цього явища. Епізод Пантелеймона Куліша – це художньо оброблений текст, підпорядкований сюжетній лінії та задуму твору. Відомо, що автор не схвалював надмірну жорстокість, відверте знущання при виконанні покарань. Письменник вболіває за долю героя, тому називає його «бідолохою», «горопахою».

Надзвичайно цікаво зобразив письменник у **романі звичай прощання козака зі світом**, коли старий чоловік, зачувши, що його покидають сили, ішов у ченці. «Що ж то було за “прощання із світом”? Було то у запорожців велике гуляння. /.../ а, погулявши неділь ізо дві да начудовавши увесь Київ, їдуть, було, вже з музиками до Межигорського Спаса... Одчиняться ворота, він увійде туди, а все товариство і вся суета мирська, з музиками і скоками, і солодкими медами, останеться за ворітьми. А він, скоро ввійшов, зараз черес із себе і оддає на церкву, жупани кармазинові з себе, а надіне волосяну сорочку, да й почав спасатись» [1, 33]. Це, як бачимо, коротка довідка-коментар, у якому більше написано про «гуляння», аніж про чернецтво. Все ж антитеза підкреслена: волосяниця/кармазини, спасатись/гуляти. Причому у самому романі Пантелеймон Куліш згадує кількох старих козаків, які обирають інше життя-буття – Василь Невольник, який служить наймитом та охоронцем у Хмарищі, Божий чоловік, що мандрує світом, лікує та носить вісті від села до села, та старі запорозькі діди, такі, як Пугач, що живуть при куренях. Тобто, у письменника легенда й реальність «розведені» у художньому світі на переказане й життєве.

Бачимо, що П. Куліш уявно моделює життя козака-запорожця як людську долю, яку фіксує у певних точках ритуалом описаних соціальних ролей (народження, побратимство, козакування, покарання, старість). Окрім розгорнутих сцен-картин натрапляємо також на авторські коментарі у стилізованих ліричних тонах. Художні рішення почасти суперечать етнографічним фактам.

Джерела:

1. Куліш П. Чорна рада. Хроніка 1663 року: роман / П. Куліш ; передм. М. Стріхи. – К. : Котигорошко, 1993. – 234 с.
2. Л.П. Актъ «побратимства» въ церковной метрике // Киевская старина. – 1887. – Т. 19. – Кн. 3. – С. 383-384.
3. Літературознавча енциклопедія. У 2 т. / авт.-укл. Ю. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – Т. 2. – 622 с.
4. Середюк О. Лицарі сонця : іст. нарис – 2-е вид., доповн. і переробл. / Олександр Середюк. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2008. – 472 с.
5. Стороженко О. Українські оповідання Олекси Стороженка / О. Стороженко. – Спб. : Тип. П. А. Кулиша, 1863. – С. 192-194.

6. Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селения Михайловки, Никиты Леонтьевича Коржа. – Одесса, 1842. – 94 с.
7. Яворницький Д. Історія Запорізьких козаків : У 3 т. / Д. Яворницький. – Львів : Світ, 1990. – Т. 1. – 316 с.